

Käsitteiden kättelyjä sanomisen silloilla -
Metaforat työnohjauspuheessa

Työnohjauksen jatko-opintojen lopputyö

Metanoia Instituutti

Riikka Pohjola

2014

Sisältö

Esipuhe	3
1. Johdanto	4
2. Mitä metaforat ovat?	5
2.1 Kätteleviä käsitteitä	5
2.2 Metaforateorioista	9
2.3 Metaforan tehtäviä	10
3. Metaforat työnohjauspuheessa	13
3.1 Asiakkaan spontaanit metaforat	14
3.2 Ohjaajan tilanteiset kysymykset	15
3.3 Metaforamenetelmät	17
3.4 Metaforan rajoitukset ja riskit	20
3.5 Metafora asiakkaan kokemana	21
4. Pohdinta	22
Lähteet	27

Esipuhe

Tämä artikkeli on kirjoitettu työnohjauksen jatkokoulutuksen lopputyöksi Metanoia Instituutille. Artikkelin myötä pohdin sitä, mitä metaforat ovat ja miten niiden avulla voidaan tutkia merkityksiä ja synnyttää ammatillisia oivalluksia. Toivon oppivani lisää metaforien erityisen ilmaisuvoiman hyödyntämisestä työnohjauskeskusteluissa.

Metaforat ovat puheen voimakohtia, joista avautuu monia mahdollisuuksia. Kiinnostukseni niihin pulppuaa monesta lähteestä. Huomaan usein innostuvani kielestä, puhutusta tai kirjoitetusta, joka kuulostaa kekseliäältä ja raikkaalta. Metaforien kohdalla pääsee ikään kuin havainnoimaan puhetta eri aisteilla: katsoen kuin kuvaa, koskettaen, haistaen ja maistaen. Metaforia sisältävä kieli on minulle myös esteettinen kokemus: nautin puheen rytmistä, harmoniasta, perspektiivien vaihtumisesta, sävyjen ja huumorin leikittelystä.

*”Työni on munan-
kuorilla kävelyä.”*

Haluni perehtyä metaforaan kertoo myös kiinnostuksestani menetelmiin. Olen aiemmin työskennellyt paljon hyvien kysymysten parissa ja konkretisoinut niitä työkaluiksi (Hyvä kysymys sekä Työni ja minä) ohjaustyötä tekeville, koska pidän kysymisen taitoa niin keskeisenä työnohjaamisessa. Olen myös suunnitellut ja toteuttanut Tutkijan talo –nimisen ohjausmateriaalin, joka perustuu metaforia sisältävien kysymysten prosessille. Toivon työnohjauksissani syntyvän kieltä, joka yllättää ja raikastaa totuttua tapaa puhua työstä ja painajaiseni olisi toistuvien kysymyspatteristojen ja rutiinilla tuotettujen vastausten automaattikeskustelu. Tästä lähteestä kumpuaa intoa uudistua kysyjänä ja kielenkäyttäjänä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita yritystä käyttää monimutkaista kieltä tai eriskummallisia lähestymistapoja, jotka voivat tehdä työnohjauspuheesta liian arvoituksellista ja käytännölle vierasta. Yksinkertaiset kysymykset ja arkiset metaforat ovat hyvin käyttökelpoisia. Yksikin osuma riittää.

Tätä lopputyötä kirjoittaessa olen herkistynyt kuuntelemaan puheen metaforisia ilmauksia ja niiden runsaus on yllättänyt minut. Tekstini sisältää paljon esimerkkejä metaforista ja ne on merkitty tekstin oheen tai leipätekstin kainaloon *kursiivilla*. Käytännön esimerkit ovat lainauksia omien työnohjausteni keskusteluista, ja ne perustuvat muistiinpanoihin tai asiakkaiden luvalla tehtyihin äänityksiin. Olen lämpimästi kiitollinen asiakkaitteni avuliaasta suhtautumisesta kirjoitushankkeeseeni. Samoin haluan kiittää kouluttajaamme Risto Puutiota sekä Timoa ja Hannelea yhteistyöstä ja antoisista keskusteluista opiskelujen aikana.

1. Johdanto

Työnohjaajan työ on jatkuvassa ajatusten ja puheen virrassa olemista, havainnointia, pysäyttämistä ja asioiden poimimista tutkittavaksi. Asioiden merkityksiä ei pystytä tavoittamaan suoraan tai tyhjästä vaan Kortelaisen sanoin ”ymmärrämme itseämme maailmassa tulkitsemalla kielen kuvaannollisia rakenteita kuten symboleja, metaforia tai kertomuksia” (Kortelainen 2006, 96). Metaforiin perehtyminen on kielen tutkimista, sanoina ilmaistujen ajatusten ja mielikuvien mahdollisuuksiin tarttumista. Innovatiivisen metaforan kohdalla mieli pysähtyy, ottaa askeleen taaksepäin ja kysyy: Mitä se oli? Mitä se voi merkitä? Mitä siitä ajattelen?

*”Näiden irtisanomisten jälkeen
on hautajaisten ilmapiiri.
Ja vielä se, että joku vie tunne-
tilan kokonaan,
että enemmän sen vainaja.
Muille on jäänyt tyhjyys.
Näkymätön olo.”*

Metaforat kuuluvat puheessa vertauksina, kielikuvina ja eri aihepiireistä olevien ilmaisujen liittoina. Metaforia sisältävä kieli on ilmaisuvoimaista ja tuoretta. Niiden avulla saadaan kuvattua kokemuksellisuuden kautta myös vaikeasti sanoitettavia ilmiöitä kuten muutoksia ja tunteita. Metaforat tulevat avuksi yrityksissä tavoittaa jotain sellaisesta, mitä ei voi kokonaan ymmärtää. Työnohjauskeskusteluissa metaforat kertovat meille kokemuksellisuuden avulla työyhteisön vivahteista. Jos asiakas kuvaa yhteistyötään oman asiakkaansa kanssa *soidintanssina*, pystymme elävästi tavoittamaan puhujan tarkoittaman tunnustelevan ja intensiivisen tunnelman. Metafora säästää sanojen määrässä eikä selitä puhki. Toisaalta asioita voi myös jäädä piiloon tai niitä voi tarkoituksellisesti kätkeä.

”Huomenna on asiakkaan hoitokokous, kiinnostaa saada koko orkesteri kasaan ja katsoa, miten ne soittaa yhdessä.”

Metaforasta on runsaasti kieli- ja kirjallisuustieteen tutkimusta ja varsinkin runouteen liittyvää hyvin eksaktiakin teoriaa. Tässä artikkelissa metaforaan liittyvää teoriaa hyödynnetään lavealla siveltimellä työnohjauksen käytäntöihin sopivista näkökulmista ja sovellettuna keskustelutilanteisiin, koska tilanteessa syntyvä puhe on työnohjauksen kontekstissa keskeistä. Artikkelin en-

simmäinen osa sisältää metaforan määrittelyä ja teorioihin tutustumista. Sen lisäksi siinä pohditaan metaforan merkitystä kielessä ja sitä, miten tapamme ajatella ja oppia uutta on oikeastaan luonteeltaan metaforista. Toinen osa käsittelee metaforaa työnohjauksessa: miten se sinne ilmaantuu, miten sen avulla voi työskennellä ja mitä haasteita siihen liittyy. Artikkelin loppuun on koottu aiheen aktivoimia ajatuksia ja pohdintoja työnohjauskieleen yleistyneistä metaforista.

Metaforassa on riemastuttavaa innovatiivisuutta ja selittämätöntäkin voimaa. Metaforinen kieli tuntuu jättävän ajatuksiin jälkiä, jotka auttavat osaltaan muistamaan ja kokoamaan huomioista merkitysten verkkoja. Löytö tai oivallus kiinnittyy metaforaan. Taitava metaforan käyttäjä, esimerkiksi kirjailija, saa parilla sanalla herätettyä lukijan täyteen valppauteen. Eveliina Talvitien kirja naisten asemasta ja mahdollisuuksista politiikan maailmassa on nimeltään oivaltavasti *”Keitäs tyttö kahvia”*. Heikki Salo luennoi Jyväskylän yliopiston syyskauden avauksessa vuorovaikutuksesta ja interaktiivisesta oppimisesta teemalla *”Laulu on nuotio”*. Vaikea kuvitella, että yhtä kuvailevaa viestiä kirjan tai luennon sisällöstä olisi saatu ilmaistua millään yleiskielisellä otsikolla. Metaforan käyttö haastaa ajattelemaan itse, se hännää kuulijaa ja nyrjäyttää mielen myönteisesti.

2. Mitä metaforat ovat?

2.1 Kätteleviä käsitteitä

Metaforat kuuluvat symbolien ohella kielen trooppeihin, eli kuvainnollisiin ja kirjaimellisesta merkityksestä poikkeaviin ilmaisuihin, kielikuviiin. Ne muistuttavat vertauksia, joissa Krappen (2007, 146) sanoin *”jokin on kuin joku muu”*, mutta ovat monimutkaisempia ja rajoja rikkovampia samastaessaan toisiinsa liittymättömiä aihepiirejä ja etsiessään niille yhteyksiä: *”jokin on joku muu”*.

Metafora-sanana alkuperä *’metapferein’* on kreikan kielessä, ja se viittaa siirtämiseen ja jonkin yli kantamiseen. Metafora –sana on siis itsekin metafora, ja nykykreikassa sen kirjaimellisella käytöllä voisi yrittää huudella esiin rautatieaseman tai lentoyhtiön kantajaa. Kuvannollisesti se viittaa nimityksen siirrossa tapahtuvaan merkityksen siirtymiseen ja lisääntymiseen - käsitteiden kättelelyssä voi syntyä enemmän merkityksiä kuin ensimmäisellä sormituntumalla annetaan ymmärtää. Metaforien avulla tuodaan esille jotain samuutta abstraktin, moniselitteisen ja konkreetin, kokemuksellisen välillä. Metaforilla sanotaan toisin, venytetään kieltä ilmaisemaan eri lailla kuin mihin yleiskielen kirjaimelliset ilmaisut yltyvät. Metaforien avulla voidaan suunnistaa uusille, hypoteettisillekin alueille ja niiden avulla saa sanoitettua vaikeasti nimettävissä olevia huomioita esim. vuorovaikutuksen ilmiöistä, henkisistä kokemuksista tai organisaation toimintaan liittyvistä kokemuksista. (Haldin-Herrgård ja Salo 2008, Lehtonen 1996.)

”Väsymys on kyllä verotanut tänä syksynä tosi paljon, ja olen ollut ihan lamassa. Mutta nyt tuntuu, että pystyn kääntämään sivua, kun oon saanu siivottua rönsyjä pois.”

Kieli, myös työnohjauspuhe, sisältää runsaasti viittauksia ja metaforia. Osa niistä on kulunut huomiota herättämättömäksi, tavallisenolaiseksi kieleksi (*minulta katkesi ajatus mutta esimies vain iski silmää ja oli juonessa mukana*). Vaikiintunutta metaforaa voi myös päivittää käyttämällä sitä poikkeavalla tavalla tai valaisemalla sitä eri näkökulmasta.

Esimerkiksi Risto Rasan (1973) runossa istutaan metsässä ja kuunnellaan *”mitä maisema puhuu, puuta heinää”*, jolloin itsestään selvä metaforinen hokema *puhua puuta heinää* rai-kastuu lukijan uudelleen hämmästeltyväksi.

Täysin itsestään selviksi haalistuneita kielikuvia (*pullonsuu, tuolinjalka*) kutsutaan kuvaavasti kuolleiksi metaforiksi viestien sitä, että metaforien mahdollisuudet kytkeytyvät nimenomaan tuoreisiin tapoihin rinnastaa asioita. Parhaimmillaan metaforat ovat uutta luovaa sanailua, jossa monisanaisten yleiskielisten selitysten sijaan viesti välittyy tiiviinä ja kuvaavana. Asiakas voi esimerkiksi kuvata toimistotöitään *palikkaleikiksi* tai omaa rooliaan *työyhteisön ukkosenjohdattimeksi*. Metafora voi moniselitteisyydessään vaatia pitempääkin pohtimista. Ohjaajana olen esimerkiksi jäänyt puntaroimaan mahdollisia tulkintoja, kun asiakas on kuvannut kokevansa *vastasyntyneen pääläen pehmeyttä* uuden esimiestyön tuomissa tilanteissa.

Metafora rakentuu kahden ilmaisun rinnakkaisuudesta, jolloin mieli löytää niistä jollain merkitystasolla yhteensopivia ominaisuuksia. Esimerkiksi ilmaisussa *”keskustelu tyrehtyi”* metaforan pääajatus eli kuvailun aiheena oleva kohde on *keskusteleminen* ja ilmaisuvälineenä eli kokemuksellisesti tuttuna lähteenä on sana *tyrehtyminen*, jonka tiedämme tarkoittavan nesteen, usein veren, virtauksen lakkaamista. Kirjaimellisella merkitystasolla puhuminen ja verenvuoto eivät kuulu yhteen, mutta metaforan tasolla osaamme assosioida, miten kokemustamme verenvuodosta voi soveltaa puhumiseen. Esimerkin metafora havainnollistaa siis puheen pulputuksen vähittäistä lakkaamista samaan tapaan kuin haavasta tuleva verenvuoto alkaa eri tekijöiden vaikutuksesta hyytyä. Metafora tarkoittaa koko kaksiosaista ilmaisua, ei vain kaksikon vertauskuvallisempaa sanaa. Pääasiasta eli kohteesta käytetään myös nimityksiä subjektitermi, pääsubjekti, tenor tai reema, ja ilmaisuvälineestä eli lähteestä käsitteitä metaforinen modifioija, sivusubjekti, vehicle tai tema. (Elovaara 1992, Kantola 2006, Nummenmaa ja Lautamatti 2004.)

Kohteen ja lähteen aihe maailmat ovat toimivassa metaforassa riittävän etäällä toisistaan. Jos lähde valitaan liian läheltä, voi ilmaisun ymmärtäminen metaforaksi vaikeutua. Jos esimerkiksi sanotaan, että *asiakas oli varas*, voi kuulijalle jäädä epäselväksi, onko ilmaisu kirjaimellinen vai metafora. Metafora muuttuu toimivammaksi muokkaamalla ilmaisua tarkoituksesta riippuen esimerkiksi muotoon *asiakas oli aikavaras* tai *asiakas pihisti ideoita*.

Metaforassa sanojen muodolla, järjestyksellä tai sointuvuudella voi olla erityistä painoarvoa. Jotkut ilmaisut onnistuvat runsailla vivahteillaan ja yksityiskohdillaan kutsumaan esiin erityisen paljon tulkintoja tai saamaan kiinni ilmiöistä, joille ei löydy kirjaimellista vastinetta, ja niitä pidetään Elovaaran (1992) mukaan resonantteina ja vahvoina metaforina. Juurimetaforiksi kutsutaan perustavanlaatuisia lähdealueita, joista avautuu yksittäisten metaforien verkostoja, esimerkiksi Kortelaisen (2006) mukaan naiseuden avulla kuvataan usein luontoon liittyviä ilmiöitä: *luonnon helma*, *äiti-maa*, *Suomi-neito*. Juurimetafora on myös tieteen käsite, jolla viitataan teoreettisen ajattelun pohjalla tutkimusasetelmaan ja aiheenvalintaan vaikuttavaan taustamalliin tai hahmottamistapaan. Muukkonen (2003) valaisee tätä esimerkillä yhteiskuntatieteestä: tutkijaa voi ohjata tiedostettu tai tiedostamaton juurimetafora yhteiskunnasta esimerkiksi *koneistona*, *näytelmänä tai kollektiivisena mielikuvana*, ja tämän vaikutus näkyy tutkimuksen ohjautumisena tietäntyyppisen taustateorian suuntaan.

”Työnohjaajana haluaisin olla vehreän lehtometsän vanha viisas pöllö.”

Kykymme luoda ja käyttää metaforia on osoitus analogisen ajattelun taidosta. **Analogia** tarkoittaa vastaavuutta, samankaltaisuutta ja verrattavuutta. Pystymme kiinnostavalla ja luovalla tavalla näkemään tarkoitukseemme ja merkityksenantoomme sopivaa rakenteellista samankaltaisuutta eri aihepiireistä olevien asioiden välillä. Analogioiden avulla syntyvät uusia sanoja (esim. *puhekupla*, sähköpostiohjelman *roskakori*) ja kokonaan uusia keksintöjä ja ongelmanratkaisuja: esimerkiksi Gutenbergin kerrotaan keksineen kirjapainotekniikan analogisena oivalluksena viininpuristamisesta ja kolikkojen lyömisestä. (Kantola 2006, Onikki-Rantajääskö 2008.)

Metaforia muistuttavia ilmaisuja ovat **metonymiat**, jolloin joku sana korvataan siihen käsitteellisesti liittyvällä sanalla, usein alkuperäisen kokonaisuuden osalla (esim. naisella oli monta *suuta* ruokittavana, suut edustavat lapsia). Metonymiat valitaan harkinnanvaraisesti, ja kokonaisuutta edustavan osan ominaisuus vaikuttaa siihen, miten lause ymmärretään (esim. suu on ahne, nälkäinen, äänekäs, vertaa merkityksen muuntumista jos sanotaan, että

naisella oli monta päätä silitettävänä tai monta suuta suukotettavana). Metonymioiden ymmärtäminen on Onikki-Rantajääskön (2008) mukaan yhteydessä jaettuihin kokemuksiin ja kulttuuriseen tietoon. Meillä on tietämystä esimerkiksi tunneintensiteetin ilmaisemisesta kehon tai lämpötilan avulla ja ymmärrämme puhujan tarkoituksen, jos hän kertoo *”menettäneensä sydämensä erityisoppilaille”* tai jos *”kokous saa hänen hihansa palamaan”*.

Metaforan ja **symbolin** yhteys on mielenkiintoinen. Symboli-sanan juuret ovat Onikki-Rantajääskön (2008) mukaan kreikan kielen sanoissa *’symbolon’* ja *’symballo’*, joilla viitattiin johtopäätösten tekoon suuntaaviin merkkeihin ja yhteen asettamiseen. Tyypillisiä symboleita ovat esimerkiksi numeromerkit, joita käytettäessä osapuolten oletetaan ymmärtävän merkin ja lukumäärän yhteyden. Symboli siis ilmaisee sopimukseen pohjautuvaa tai käyttöön vakiintunutta merkitystä, kun taas metaforan avulla voidaan assosoida luoda uusia yhteyksiä ja merkityksiä. Työnohjausperinteessä symbolityöskentelyllä tarkoitetaan Anthony Williamsin kehittämiä asioiden tutkimista visuaalisesti pienten esineiden ja magneettien avulla. Käsitteellisesti ajatellen olisi kuitenkin osuvampaa nimittää sitä työskentelyksi metafora-esineillä, koska osallistuja itse määrittelee kunkin *”symboliesineen”* merkityksen tai sen sisältämän viestin.

Ihmisen ajattelu näyttää Onikki-Rantajääskön (2008) mukaan luontaisesti kykenevän käsittelemään metaforista puhetta ymmärtäen. Osaamme poimia metaforisten rakenteiden vastaavuuksia (edellytyksenä tietenkin, että lähde on kokemuksena tuttu) eikä yksittäisten metaforien välinen erilaisuus tunnu haittaavan, elleivät mielikuvan rakentamiseen käytettävät ristiriitaiset metaforat ole aivan lähekkäin. Metaforien lähteet ovat toisaalta osittaisia, eli kaikkien lähteen ominaisuuksien tarvitse *”istua”* kohteeseen. Yhdellä metaforalla kohteesta tulee näkyviin tiettyjä asioita, mutta jotain jää aina tahattomasti tai tarkoituksella piiloon. Tämä on tärkeä ymmärtää, sillä metaforilla, kuten kielellä yleensäkin, vaikutetaan aina ajatteluun. *”Asiat alkavat näyttää siltä, millaiseksi ne puhutaan”*, toteaa Puutio (2010, 248). Yhden selittävän metaforan sijasta on mahdollista käyttää useita, keskenään aivan erilaisia metaforia asian havainnollistamiseen, kuten Puutio artikkelissaan tekeekin ja ilmentää kielen käytön erilaisia funktioita kaupunkirakenteen, silmälasien, liiman ja tanssin metaforien avulla.

2.2 Metaforateorioista

Ilmiönä kielen metafora on tunnettu jo pitkään. Varhaiset klassisen retoriikan teoriat näkivät Elovaaran (1992) mukaan metaforat kieltä koristavina ja rikastavina sanavalintoina, joilla poiketaan sanan kirjaimellisesta merkityksestä. Ajateltiin, että metaforailmaisuus voidaan helposti myös palauttaa takaisin kirjaimelliseksi ilmaisuksi, eli mahdollista uuden merkityksen syntymistä ei vielä korostettu. Varhaisimmat (esimerkiksi Aristoteleen) määritelmät edustavat korvaamisteoriaa, joka kiteyttää metaforan nimityksen siirroiksi: asian nimi tai merkityksen kuvaus korvataan jostain muusta asiasta siirretyllä sanalla. Metafora on vaihtoehto ilmaus varsinaiselle asialle, tutumpi ja yksinkertaisempi. Vertaamisteoria näki metaforan lyhennettynä, ilman kuin-sanaa kirjattuna vertauksena, joka tekee näkyväksi lähteen ja kohteen välisen analogian, samankaltaisuuden.

"Mun mielestä hyvä vertaus mun tähetkiselle (työ)tilanteelle on mattojen ulosvieminen. Kun mä siivoon, mä kerään kaikki matot eteiseen ja vien ne kerralla, vaikka se on hankalaa. Nyt mä oon opetellu sitä, että mä vien yhden maton kerrallaan tai kaksi."

Vuorovaikutusteoria (edustajinaan esim. Black, Richards ja Wheelwright) oli Elovaaran (1992, 21) sanoin "uusi pelinavaus", jossa metaforaa alettiin tulkita kahden ajatuksen välisenä vuorovaikutuksena ja huomioitiin erityisesti se merkitys, joka vastavuoroisuudesta syntyy. Metafora on dynaaminen kokonaisuus, jossa vuorovaikutus tapahtuu kahteen suuntaan: kuvattava pääkohde virittää näkyviin ominaisuuksia ja sivumerkityksiä kuvajasta, joka taas aktivoi ominaisuuksia pääkohteesta. Esimerkiksi "elämä on leikkiä" metaforan avulla elämää tulkitaan leikin ominaisuuksien kautta, ja samalla leikki saa elämälle ominaista merkitsevyyttä. Uudempi kielentutkimus (esim. Ricoeur, Beardsley) kiinnittää huomiota metaforan osien väliin rakentuvaan jännitteeseen ja ristiriitaan. Metaforisen lauseen ideana on näin ajateltuna olla kirjaimellisella tasolla virheellinen ja Elovaaran (1992, 43) sanoin "loogisessa oppositiossa", jolloin kuulijan tehtävänä on muodostaa erilaisia ratkaisuyrityksiä metaforan luomaan arvoitukseen. Jänniteteoria korostaa ajatusta, että metaforisen ilmaisun ristiriitaisuus saa koko lauseen liikkeeseen, mikä aikaansaa kuulijassa kuvittelua ja uusien merkitysten kiinniottamista.

Kognitiivinen metaforateoria painottaa metaforan perustavanlaatuista roolia kaikessa ajattelussa ja toiminnassa. Metaforaa tulkitessaan mieli suorittaa kognitiivisen prosessin, jossa suhteutetaan toisiinsa mielen rakenteissa ja muistissa toisistaan etäällä olevia käsitteitä ja luodaan skeemoja eli mielen malleja (Onikki-Rantajääskö 2008). Metaforateorian uudistajina pidettyjen Lakoffin ja Johnsonin mukaan ajattelu, oppiminen ja ymmärtäminen ovat

perustaltaan metaforista, sillä uudet kokemukset tulevat ymmärretyiksi toisten, fyysisiin kokemuksiin liittyvien tai kulttuurisesti yhteisten elämysten avulla. Kognitiivinen metaforateoria korostaa yksittäisten metaforien sijaan kokonaisten käsitteistysalueiden merkitystä: laajat ja yleiset kokemukselliset ilmaisut antavat kädensijan tarttua toisiin, abstrakteihin käsitteisiin (esimerkiksi *rakkaus on matka, ideat ovat ravintoa, aika on rahaa*). Koska ymmärrämme sosiaalista todellisuutta kokemusperäisten vastaavuuksien avulla, metaforat ohjaavat ajatteluumme ja vaikuttavat voimakkaasti siihen, mikä on meille todellista (Lakoff ja Johnson 1980, Krappe 2007).

Metaforateorioiden kohdalla ei tarvitse ajatella niitä toisiansa poissulkevinä ajattelumalleina, vaan on tarkoituksenmukaista hyödyntää niitä rinnakkain metaforan merkityksen monipuolisessa ymmärtämisessä. Joissain tilanteissa metaforat ovat kevyempiä parafraseja tai oikoteitä pidemmän kirjaimellisen ilmaisun tilalla, ja silloin vertaaminen ja korvaaminen ovat riittäviä selitysmalleja metaforan kieleen tuottamalle triviaalille lisäarvolle. Vahvemmissa metaforissa piilee enemmän resonoivia yksityiskohtia ja mahdollisia merkitysten ja suhteiden siemeniä. Niiden kohdalla on mahdollista tarkastella syvemmin metaforan sisältämää vuorovaikutusta osana niitä perusrakenteita, joiden avulla ajattelumme ja toimintamme ohjautuu. Jänniteteoriasta saa hyvää tukea ja inspiraatiota havainnoida metaforailmaisujen aikaansaamaa liikettä ja leikkisyyttäkin työnohjauspuheessa.

2.3 Metaforan tehtäviä

Metaforat ovat siis läsnä kaikessa tavallisessa puheessa, ja ajattelumme ja vuorovaikutuksemme pohjavirettä voidaan pitää metaforisena. Se tarkoittaa, että ihmiselle on tyypillistä hahmottaa jotain asiaa tai oppia uutta löytämällä siihen jotain samankaltaisuutta aiemmista, aihepiiriltään ihan erilaisistakin, kokemuksista. Lähellä metaforia ovat puheen tarinalliset elementit, jotka ovat keskeisiä esimerkiksi lapsen oppimisessa.

Koska metaforat ovat näin luonnollinen osa puhetta, käytetään niitä arkikielessä Haldin-Herrgårdin (2008) mukaan monella tapaa. Metaforien avulla puheemme tulee visuaalisemmaksi ja toiminnallisemmaksi. Kommunikoinnin näkökulmasta yhteisesti jaetut metaforat rikastuttavat vuorovaikutusta ja niillä on osuutensa hiljaisen tiedon sanoittamisessa. Käytämme metaforia heuristisesti yrityksen ja erehdyksen sekä arkijärkisen ongelmanratkaisun kautta. Samoin ne mahdollistavat eläytymisen erilaisissa kulttuureissa elävien ihmisten elämään ja työyhteisöjen erityispiirteiden avaamisen, koska niiden avulla voidaan

välittää tai Haldin-Herrgårdin (2008, 285) sanoin ”järkiperaistää” kokemus, joka ei ole ”olemassa olevan tiedon ja kielen puitteissa yksiselitteisesti ilmaistavissa”. Metaforien avulla on myös mahdollista vaikuttaa ja vakuuttaa, sillä niitä sisältävä puhe on havainnollista. Eräs työnohjausasiakas kertoi keskustelustaan oman asiakkaansa (mielenterveyskuntoutuja) kanssa. Hän kannusti kuntoutujaa puhumaan asioistaan seuraavin sanoin: *”Ihmisellä on tämä luinen ja umpinainen kallo, jossa ajatukset kolisee ja poukkoilee. Ja luukallossa on yksi reikä (näytti suutaan), miksiöhän?”* Hän halusi käyttää muhevaa ja ilmaisukykyistä kieltä, koska oli tarve herättää, ja kuvakieli teki sen tehokkaammin kuin jo niin monta kertaa kuultu yleiskielinen hokema: ”sen sijaan, että synkkiä ajatuksia pyörittelee yksin mielessään, kannattaa puhua niistä jollekulle”.

Elämme maailmassa, jossa ilmiöt, tiedot ja tapahtumat ovat läsnä moniäänisenä, päällekkäisyyksien kaaoksena. Teemme paljon ajattelu- ja tutkimustyötä saadaksemme siitä otetta, pyrimme mallintamaan, erottelemaan ja näkemään yhteyksiä. Metaforat voivat usein olla ensimmäinen askel rakenteiden jäsentelyssä ja mallinuksissa. Organisaatiotutkimus käyttää hyväksi esimerkiksi matemaattisia metaforia (kuten nelikenttiä, koordinaatioita ja janoja). Juuti (2009) hyödyntää luovasti metaforia havainnollistaessaan ”organisaatiomuutosten arkkityyppejä” (esimerkiksi koelaboratorio, vankila, hiekkakakku) ja perustelee tämän käsittelytavan tuoreudella, ja olennaisen tiivistymisellä sekä kirjoittajan idean välit-

”Muutosten sotatila alkaa olla ohi. Minkähänlaista mahtaa olla rauhanajan johtaminen?”

tämisen helpottamisella. Kielikuvan käyttäminen teorianmuodostuksessa vaatii sensitiivisyyttä mutta toimii kuitenkin hyvin, koska ihmisen ajattelutavalle on loogista poimia tiettyjä samanlaisuuksia ja ymmärtää, että ”täyden vastaavuuden ehto ilmiöiden ei oleteta täyttävän” (Juuti 2009, 80).

Uudet ilmiöt tai keksinnöt saavat usein nimensä viittauksina tuttuihin kokemuksiin. Uusiksi käsitteiksi valikoituu kuvailukyvyssään osumatarkkoja ja usein hauskojakin metaforia kuten *pissapojat* autoissa tai *sokeripalat* kattolampuissa. Myös teoreettinen käsitteenmuodostus hyödyntää metaforaa, ja osuvalla tai mielenkiintoisella käsitteiden nimeämisellä voidaan vaikuttaa teorian yleistymiseen. Esimerkiksi transaktioanalyysin aikuinen-vanhempi-lapsi -käsitteet ovat yleisesti ymmärrettävissä arkikokemusten kautta. Uutta luovat käsitteverkostot rakentuvat tutkijan valitseman konkreettisen lähtökohdan varaan, ja valintaan vaikuttavat esimerkiksi aika ja historialliset tapahtumat, maailmankatsomus, taustateoriat ja henkilökohtaiset kiinnostuksen kohteet, kulttuuri ja uskonto. Bion nimesi havaitsemiaan ryhmäilmiöitä esimerkiksi käsitteillä parinmuodostus, messiaan odotus ja

taistelu-pako. Nämä ovat käsitteinä hyvin monitulkintaisia, ja olisikin kiinnostavaa kuulla työnohjaajakollegoiden ajatuksia siitä, miten Bionin käyttämä kieli ja käsitteet vaikuttavat mahdollisuuksiin ymmärtää ja soveltaa hänen huomioitaan käytännössä.

Työnohjauspuheessa on syytä kiinnittää huomiota myös siihen, missä merkityksessä sanaa käytetään ja onko kaikilla keskusteluun osallistujilla samansuuntainen käsitys sanasta. Ammattikielen ilmaisut voivat kantaa mukanaan teoreettista taustatietoa, jonka hallinta voi olla erilainen eri ihmisillä. Eräässä keski-ikäisistä naisista koostuvassa hoitoalan työnohjausryhmässä heräsi kysymys, millaista *äitiyttä työn tekemiseen* liittyy. Ryhmän puhui työn *äidillisestä vastuusta, kivuista ja huolista, iloista sekä riittämättömyyden peloista*. *Äitiys* vaikutti olevan metafora, josta kaikki pystyivät vapaasti ammentamaan. Se ei tuntunut vaativan lukeneisuutta, eikä sen kohdalla tarvinnut hävetä tietämättömyyttä tai pelätä virheitä. Ohjaajana mietin, olisiko *aikuisuus* tai *vanhemmuus* olleet vaativampia metaforia, koska niihin liittyy psykologisen teorian kaikuja, ainakin osalle ryhmän jäsenistä.

Barker (1993) on kirjoittanut metaforien hyödyntämisestä terapiassa. Hän ymmärtää laajakatseisesti metaforisiksi menetelmiksi mm. tarinat, analogiat, lyhyet fraasit, terapeutin antamat metaforiset tehtävät sekä kuvallisen työskentelyn. Barker pitää metaforisten menetelmien vahvuutena kokemuksellisuutta, mukaansatempaavuutta ja erilaiseen ajatteluun ohjaavuutta. Epäsuorina ja valinnanmahdollisuuksia sisältävinä ne myös vähentävät vastustusta ja niiden avulla tiedostamattomaan, tunteisiin ja asenteisiin suuntaava muutostyöskentely on helpompi ottaa vastaan. Metaforan tarjoamaa tarinaa tai kuvaa voi tietoisella tasolla käsitellä kirjaimellisemmin, ja tiedostamattomalla tasolla vastaanottaa sen symbolisia merkityksiä. Metaforia sisältävän kommunikoinnin harjoittelu voi tuoda terapeutin (tai työnohjaajan) ulottuville joustavia vaihtoehtoja tapoja kysyä, ohjata ratkaisuun tai toimintaan, kiinnittää huomiota uudenlaisiin asioihin tai voimavaroihin, joita ei vielä ole huomattu.

3. Metaforat työnohjauspuheessa

Kielen metaforat ovat läsnä jokaisessa työnohjauksessa. Niihin tarttuminen inspiroi tutkimaan samankaltaiseen rinnastamisen kautta asioiden yhteyksiä, ja niitä voi käyttää apuna uusien näkökulmien etsimisessä. Metaforia kuuntelemalla saamme havainnollista tietoa siitä, miten asiakas kielellistää ja jäsentää kokemuksiaan. Vuorovaikutuksen apuna metaforat auttavat viestimään lyhyemmin ja merkityksiä tiivistäen, ja samalla yhteistä kieltä ja ymmärrystä luoden. Ryhmä voi käyttää metaforaa kosketellakseen jonkun tuomaa ja yhteiseksi jaettua aihetta, ja josta jokainen saa ammentaa kollektiivisten tulkintojen lisäksi myös omalla tavallaan. Metafora-ilmaisut auttavat muistamaan, sillä niihin liittyy konkretiaa, kuvia ja kokemuksia. Kun seuraavan kerran puhutaan samasta tai samaan yhteydessä olevasta asiasta, voi metaforan mainitseminen palauttaa mieleen paljon asioita. Metaforatyöskentelyn avulla osallistujat tulevat tietoisemmaksi merkityksenannon prosesseistaan sekä uskomuksiensa ja arvojensa alkuperästä (Nummenmaa ja Lautamatti 2004).

Ohjaukseen tulee monitasoinen, monielementtinen ja kaoottinenkin työelämä. Työnohjaus ei aseta tavoitteekseen kaaoksen siivoamista, ennemminkin sen äärellä viipyillään tutkien ja oppien. Ohjaaja auttaa ryhmää poimimaan aiheita katsottavaksi ja tarjoaa rakenteita työskentelyn tueksi. Ohjauskeskustelut ovat *rakentamista, jossa jokainen tuo työmaalle omia palikoitaan ja suunnitelmiaan ja joista osallistujien yhteistyöllä rakentuu uutta, erilaista kuin kukaan tiesi odottaa*. Metaforat tuovat abstraktista keskustelemisen peiliksi konkreettisten kokemusten analogiat. Tämä synnyttää ihmisten puheiden välille *koukkuja kytkeytymisiä varten*. Oma kokemukseni myös on, että metaforilla voidaan nostaa keskustelun energiatasoa lisäämättä liikaa sen jännitteisyyttä, koska metaforat eivät alleviivaa lukeneisuuden tai kokeneisuuden merkitystä. Metaforat myös tuovat leikkisyyttä ja huumoria, jotka lähentävät ihmisiä ja lämmittävät ilmapiiriä. Metafora voi olla kuin kiinnostava keksinnön aihio, jota tutkitaan yhdessä: Mitä tämä voisi olla, mihin tätä voisi käyttää, miten tämä voisi olla avuksi? Miten tämä eroaa, mitä tämä ei ainakaan ole, mitä tästä puuttuu? Metaforatyöskentelyissä säilyy ilmavuus, asioita ei pyritä hallitsemaan määrittelemällä eikä niitä selitetä puhki. Metaforan mielikuva hyväksytään osin auttavaksi mutta vaillinaisesti, eli ettei se ei ole kokonaan kattava ja kaiken selittävä.

3.1 Asiakkaan spontaanit metaforat

Yksinkertainen ja luonnollinen tapa ottaa metaforia mukaan työnohjauspuheeseen on poimia niitä asiakkaan puheesta. Ohjattavan käyttämä kielikuva herättää uteliaisuuden, ja sen kohdalle voidaan pysähtyä yhdessä katsomaan, mitä tuo ilmaisu kantaa mukanaan. Metaforat nousevat usein ohjattavan kokemuksista, harrastuksista tai elämäntavasta, tai ne voivat olla peräisin työyhteisön tai perheen puheenparsista. Metafora on usein jollain lailla raikas tai yllättävä ilmaisu, jonka tutkiminen tuo myös asiakkaalle itselleen uusia mahdollisuuksia. Tämän artikkelin kirjoittaminen on avannut minua huomaamaan ja hämmästelemään asiakkaiden puheen metaforien määrää ja laatua, ja olen myös omaksunut tavan kirjoittaa niitä muistiin. Muistiinpanot auttavat etsimään kytköksiä ilmaisujen välille. Usein joku esille tullut metafora alkaa elää ryhmän keskustelussa ja saattaa vaikuttaa voimakkaastikin esimerkiksi keskustelun toiveikkaaseen/ahdistuneeseen sävyyn, omakohtaisen puheen lisääntymiseen tai siihen, mihin aiheisiin keskustelu liikkuu. Ryhmä voi myös alkaa käyttää jotain alun perin ei-metaforista aihetta tai kuulumista metaforan lähteenä: Yksi työnohjausryhmän jäsen kertoi kuulumisinaan parisuhteensa karikoista. Ryhmä kuunteli empaattisesti. Samassa istunnossa ryhmä käytti parisuhdetta useaan kertaan metaforisesti, esim. Millaisessa *parisuhteessa* me ollaan *työnantajan kanssa*? Mitä *parisuhteen vaihetta* tässä oikein eletään? Myrskyn jälkeistä *kuherruskuukautta, asumuseroa*? Ollaanko *kilttejä ja hoivaavia vaimoja* vai *puolensa pitäviä akkoja*?

Työnohjaaja voi havainnoida, millaista mielikuvaa asiakkaan käyttämät huomaamattomat, pienet metaforat rakentavat hänen maailmastaan? Puheessa voi esimerkiksi olla paljon vauhtia lisääviä sanoja (*kiire, kaasua, ohittaa, levottomuus*) tai etäisyyksiä (*kaukana, etäällä, yksinäisyydessä, alhaalla, ylhäällä*). Havaintoja voi palauttaa asiakkaalle tai kysyä niistä. Metaforia täsmäkäytetään puheessa oikoteinä ja kiteytyksinä, jolloin ne toimivat koodeina viittaamaan aiemmin käsiteltyyn. Haldin-Herrgård (2008) viittaa metaforien olevan usein myös signaaleita organisaation syvärakenteista, piiloviestejä, joiden ymmärtämiseksi tarvitaan jaettu kokemus työyhteisöstä. Työntekijän asiantuntemuksen kasvaminen tarkoittaa myös vihkiytymistä työpaikan tapaan puhua. Työyhteisöissä kuulee usein metaforisia nimityksiä eri ammattiryhmille, joutoryhmälle tai asiakastyypeille. Työnohjaajana voi kiinnittää ryhmän huomion niihin ja kysyä ”ammattislangin” syntymisestä ja auttaa tutkimaan niiden piiloviestejä.

”Terävä pää on taas keksinyt uutta puuhaa meille” (viittaa organisaation johtoon).

Unikuvat ja unitapahtumat ovat voimakkaan vertauskuvallisia. Unien tapahtumat kytkeytyvät myös ammatilliseen ja yhteisölliseen kokemuspäiriin ja niitä on mahdollista hyödyntää työnohjauksissa (Social dreaming –työtavasta esim. Hyyppä 2009). Ryhmässä jaettuina unet tarjoavat yhteisöllistä metaforista ainesta, jolla ryhmä voi navigoida eteenpäin. Eräissä työnohjausryhmässä yksi osallistuja kertoi nähneensä unen, jossa hän veti paksussa lumihangessa painavaa ahkiota, ja tehtävä tuntui hyvin raskaalta. Unessa hän pysähtyi ja kysyi, mitä järkeä vetämisessä on. Vastauksen hän kuuli unessa kasvottomasti, esimiehensä äänellä yläpuoleltaan: *”Ihan sama minne olette menossa, kunhan kiskotte!”* Ohjattava kertoi yhdistävänsä unen tapahtumat tunnelmiin työpaikallaan: turhautumiseen, johtamisen linjattomuuteen ja tavoitteiden puuttumiseen. Unen jakaminen johdatti ryhmän keskustelemaan epäkohdista, joita olisi otettava puheeksi johdon kanssa. Lopuksi ryhmä huomasi unen tunnelman vaikuttaneen koko ohjauskerran keskustelun luonteeseen.

3.2 Ohjaajan tilanteiset kysymykset

Asiakkaan puhe voi alkaa piirtyä ohjaajan mielessä kuvaksi tai vertaukseksi. Analogiaa voi kysymyksenä tai huomiona tarjota asiakkaalle ja kokeilla, antaako se jotain uutta aiheen tutkimisessa. Asiakkaan aiemmin kertomat kokemukset (esim. harrastukset) luovat mielekkäitä ja asiakasta kunnioittavia lähteitä tilanteisille metaforille. Eräs asiakas halusi tutkia motivaatiotaan toimia erilaisissa työrooleissa. Aihe rinnastui mielessäni urheilukentän tapahtumiin, ja kysyin: *”Jos ajattelet tätä urheilumetaforan avulla, niin mitä pelipaikkaa haluaisit pelata? Millainen rooli joukkueessa sua innostaisi?”* Asiakas vastasi: *”Mä olisi uusien taktiikoiden mieltijä, että mitä peliliikkeitä me tehtäis, että saatais pallo maaliin. Mua ei kiinnosta esim. se että olisi paras juoksija.”* Hän ilahtui urheilukielestä, ja mainitsi toimivansa joukkueenjohtajan roolissa juniorijoukkueessa. Toisessa ryhmässä puhuimme ennen ohjauksen alkua tilassa olevasta taulusta, jossa oli kuva pienestä kalastusveneestä ja pinnan alla uivista isoista kaloista. Kalastamisen ajatus eli ohjauskeskustelussa ja loppukysymyksenämme oli: *”Mitä kaloja tässä keskustelussa tänään kalastettiin?”*

*”- Minkä uuden huoneen sä tarvitsisit tähän sun ammatilliseen taloosi?
- Mulla pitäis olla sellanen ajattelun takahuone, johon voin vetäytyä suunnittelemaan edustustiloissa tapahtuvia juttuja.”*

Metaforaa voi ottaa mukaan kysymyksiin hienotunteisesti, ja asiakkaan vastauksia tarkkaillen voi aistia asiakkaan suhtautumista epätavalliseen kieleen. Saman asiakkaan kanssa pitempään työskennellessä voi myös verrata, mitä asiakas ”saa irti” erilaisista kysymyksis-

tä. Eräessä ohjauksessa olimme käsitelleet määräaikaista hanketyötä tekevän asiakkaan työtilanteita ja ajatus suuntasi tulevaisuuden suunnitelmiin. Arvelin, että asiakas hyötyisi sen jäsentämisestä, mitä tietoa ja taitoa hanketyössä on karttunut. Kysymykseni tavallises-
sa muodossa olisi ollut: ”Mitä osaamista sinulle on karttunut nykyistä työtä tehdessäsi? Päätin kuitenkin käyttää metaforisempaa ilmaisua ja kysymys muotoutui: *”Jos ajatellaan, että olet ikään kuin kokki, joka on valmistanut liedellään monenlaisia keitoksia, niin mitä kaikkea sinulla on hautumassa?* Asiakkaan kertoi innostuneesti erityyppisiä asioita tehden useita ”kierroksia” (*Mitäs tuossa kattilassa on? Mitä muuta mulla vielä hautuu?*), joten metafora tuntui auttavan kertomaan erityyppisistä, eri tasoisista ideoista, joiden ei tarvinnut liittyä toisiinsa. Metafora vapautti normaalista asiallisesta logiikasta, ja leikkimielisyydel-
länsä inspiroi puhumaan osaamisesta, tunteista, tulevaisuudensuunnitelmista jne. Ohjaaja-
na minulle tuli ajatus, että asiakas muisti kysymyksen paremmin ja pystyi puhumaan ai-
heesta useasta eri näkökulmasta ”punaista lankaa” kadottamatta tai kysymättä: ”Mitäs sä
taas kysytkään?”

Vahvoista metaforista ja juurimetaforan tyyppisistä metafora-alueista voidaan purkaa eri-
laisia kysymysten tai tutkimussuuntien verkostoja ohjaustyöskentelyssä. Hyvä esimerkki
tästä on Puution (2002) kehittänyt talo-metaforaa monipuolisesti hyödyntävä kysymys-
työskentelyn organisaation tutkimiseen. Yhdessä omassa ohjauksessani asiakas (työterve-
yshuollon ammattilainen) toi esille siivoamisen metaforana oman työnsä tekemiselle ja
sille muutokselle, jota hän kokee välttämättömäksi opetella työssä tapahtuvien muutosten
vuoksi. Tartuimme metaforaan, tutkimme sitä ja tulimme käsitelleeksi työtä hyvin monella
erilaisella siivousta sivuavalla näkökulmalla. Puhuimme mm. *siivousvälineistä, siivouksen
suunnittelemisesta, eri ihmisten tavoista siivota, siivoustyön johtamisesta, puhtaan tilan mie-
lihyvästä ja erilaisista siivoustyypeistä.*

Työnohjauksissa puhutaan usein myös arkisia kuulumisia, ja asiakkaat mainitsevat, vaikka
vain sivulauseissaan, itselleen tärkeitä ajankohtaisia tapahtumia. Näistä ajatuksenlennoista
voi poimia kysymyksiin uutta ja raikasta lähestymistapaa. Työnohjausryhmän jäsen esitti
kärkkäitä kommentteja organisaation viimeaikaisista kehittämishankkeista, ja pehmensi
ilmaisuaan mainitsemalla, että tuntee muistuttavansa tässä puhuessaan lemmikkikoiraan-
sa, joka on terrieri. Kysyin ryhmältä, minkä *rotuisia koiria koette olevanne tällä hetkellä
työssä?* Ryhmä lähti tutkimaan toimintaansa koiramaailman termein, ja käsitelimme mm.
tottelevaisuutta, hihnan pituutta ja vapaana kulkemista.

Ohjaaja voi käyttää metaforia oman viestinsä kertomiseen. Barker (1993) esittelee lauseiden alkuja ja fraaseja, jotka ovat käyttökelpoisia helpottamaan terapeutin huomioiden ilmaisemista. Lauseen voi aloittaa esim. ”Tulee mieleen...” , ”Se on vähän sama kuin...” tai Muistan kun...”. Ohjaaja voi käyttää sanontoja tai pieniä tarinoita rikastamaan keskustelua tai herättämään asiakkaassa ajattelua, Barkerin esimerkkinä sanonta ”*Lasitalossa ei heitellä kiviä*” tai pieni työnohjaukseen erinomaisesti sopiva, tietämiseen ja neuvomiseen osuva kasku: ”*Tunsin kerran miehen, joka meni rautakauppaan ja kysyi kauppiaalta, pitäisikö hänen ostaa jotain.*” Työnohjaamisen kieli uudistuu tilanteissa jatkuvasti, mutta uskon myös, että useimmilla ryhmiä ammatikseen ohjaavilla on käytössään jatkuvasti laajeneva valikoima itselle sopivilta tuntuvia tarinoita, sanontoja ja teoreettisia jäsennyksiä.

3.3 Metaforamenetelmät

Työnohjauksessa on mahdollista hyödyntää myös metaforiin pohjaavia menetelmiä. Ne voivat olla esimerkiksi pieniä ajatuksenomaisia rakenteita, kysymysrakenteita, metaforakortteja tai metaforaprosesseja. Metaforaa hyödyntävä menetelmä voi olla suunniteltu tai se voi nousta ”ässänä hihasta” silloin, kun tilanne tuntuu tarvitsevan uudistavaa, erilaista työskentelyä, toisin katsomista tai sanomista. Menemättä syvemmälle menetelmällisyyttä

”Oon miettiny, että millanen on mun ammatin käsikirjoitus ja johtamisen käsiala?”

ja toiminnallisuutta koskevaan keskusteluun totean, että erilaiset rakenteet voivat mielestäni toimia hyvinä työkaluina pääasiassa eli merkitysten tutkimisessa. Ohjauksen pääsisällöksi niitä ei kuitenkaan tule ajatella.

Metaforat jäsentelyn apuvälineinä

Ilmiöistä saa otetta, jos niiden tarkasteluun ottaa avuksi jonkin konkreettisen rakenteen. Moni työnohjaaja käyttää esimerkiksi jäävuori-kuvaa apuna tietoisten ja tiedostamattomien tekijöiden havainnoimisessa. Talo –metafora on hyvin käyttökelpoinen ja kaikkien ymmärtämä rakenteellinen apu: millainen perustus, seinät, katto, millä maaperällä jne. Muita usein käytettyjä havainnointimetaforia ovat esim. tikapuut, puut juurineen ja oksineen, nelikentät ja ikkunat, pöytä jalkoineen tai kartta.

Metaforien pyytäminen, lauseiden täydentäminen

Yksi selkeä, kasvatustieteellisestä tutkimuksestakin tuttu tapa hyödyntää metaforaa on pyytää asiakasta tuottamaan metaforia käsillä olevasta aiheesta (esim. Nummenmaa ja Lautamatti 2004). Käytännössä se tarkoittaa esimerkiksi lauseiden alkujen täydentämistä

(”Työpaikkamme on kuin...”) tai vastaamista metaforia etsiviin kysymyksiin (”Mikä metafora voisi kuvata työnohjausryhmän aloitusta?”). Työskentelymuotona tämä on toimiva aloitus jonkun asian käsittelylle, keskustelu syventyy oman kokemuksen mukaan eri osallistujien tuomista metaforista kohti yhteistä, yhdistelevää ja rikasta. Menetelmä sopii myös koulutukselliseen työskentelyyn, ja tilanteisiin, joissa halutaan käyttää etukäteen mietittävää tehtävää tai orientaatiota.

Toimin koulutustyönohjaajana ja pyysin työnohjaajiksi koulututtavia miettimään omakohtaisia metaforia kahteen kysymykseen:

- Mikä metafora sopii kuvaamaan ensimmäisiä kokemuksia työnohjaajana toimimisesta?
- Mikä metafora sopii kuvaamaan omaa tavoitetta tai ideaalia työnohjaajana?

Ryhmä tuotti ensimmäiseen kysymykseen epävarmuutta ja epämukavuutta kuvaavia metaforia (esim. *uppotukki, sumussa oleminen tai hiekkapuhallus vasten kasvoja*).

Toiseen kysymykseen ryhmä loi uusia ja muokkasi edellisiä metaforia niin, että niissä lisääntyi mahdollisuus vaikuttaa tapahtumiin, tunnistaa omia toimintamalleja ja kokea mielenrauhaa työnohjauksen ennalta hallitsemattomista tapahtumista huolimatta (esim. *kesäisessä järvessä kelluminen, tukin liikkeen säätely, zumba-koreografian oppiminen*).

”Työnohjaamisen alkutunnelmaa voisin kuvata, että uimahypyt mökkijärven toiselta rannalta alkukesän viileään veteen.”

Ryhmä jatkoi metaforien tutkimista mm. siltä kannalta, mikä niissä on yhteistä, mitä ne tekevät näkyväksi kokemuksista ja siitä, mitä eväitä koulutus antaa epävarmuuden sietämiseen ja hyväksymiseen. Keskustelussa tuli näkyviin, että jaettu metafora ruokkii toisten osallistujien mielikuvitusta, ja jonkun lähdealueen metaforat (tässä veteen liittyvät mielteet) alkavat erityisesti resonoida osallistujien mielessä.

”Metafora (työnohjaajan alkuaskeleista) on tällä hetkellä hiekkamyrsky, hiekkapuhallus vasten kasvoja. En näe mihinkään, suu ja silmät täynnä. Ja kun se on hiekkapuhallus niin se kuluttaa ihmistä.

Tavoitetilan metafora: annan ajatuksen vaeltaa, makaan, kellun seilläään järvessä muiden kanssa, keskittyy vaan siihen hetkeen, ollaan vaan, kesähetki, tietynlainen rauha siihen pyrkii ainakin.”

Metaforakortit: Vaihtoehtoisia metaforia tutkittavaksi

Työnohjauksessa voidaan lähteä työskentelemään metaforien pohjalta rakennettujen menetelmien kanssa. Tällainen materiaali on esimerkiksi Kuvittelun kapsäkki (2013), Risto Puution kehittämät metaforakortit yhteisöllisen ajattelun avuksi. Materiaali perustuu organisaation arkea kuvaavien sanaparien yhdistämisen tuottamiin uudenlaisiin näkökulmiin ja niistä generoituviin keskusteluihin. Materiaali sisältää 200 ominaisuus- ja 200 asiakorttia, joista syntyvien metaforisten yhdistelmien (esimerkiksi *heijastusten huoltamo tai erilaisuuden vuori*) avulla voidaan kuvitella vaihtoehtoja ja oivaltaa tulevaa uudella tavalla. Korttityöskentelyssä ohjattava valitsee yhden tai useamman sanaparin, jonka avulla hän sanoittaa jotain käsillä olevasta asiasta. Lähtökohdiana voi olla myös erilaisten kehitystarinoiden kertominen tai oman yhteisön katsominen asiakkaiden näkökulmasta.

"Taitavuuden tasavalta - tässä näyttäytyy henkilöstöjohtamisen idea. Saa luotua kannustavan työilmapiirin joka on demokraattinen. Jossa ennen kaikkea ammatillisuus ja erityistaidot pääsee esille. Mun pitää itteäni-kin muistuttaa aina, että demokratiallakin pitää olla johtaja."
(Kuvittelun kapsäkki-materiaalilla työskentelystä)

Prosessityöskentelyä Tutkijan talossa

Tutkijan talo (2009) on kehittämäni ohjausprosessi, joka hyödyntää talo-metaforaa asiakkaan asian tutkimisen välineenä. Ohjausprosessin lähtökohtana on asiakkaan oma kysymys tai häntä kiinnostava rajattu tutkimusaihe. Menetelmässä työnohjauskeskustelu liikkuu talon eri huoneissa ja aihetta tarkastellaan huoneiden teemoista ja esineistä ammentavien kysymysten avulla. Apuvälineinä materiaalissa on työskentelypohja (talon pohjapiirros) ja ohjaajan materiaali kysymyksineen. Prosessin myötä asiakkaan aiheeseen liittyviä ajatuksia katsotaan uusista näkökulmista ja kokemusten välille syntyy yhteyksiä. Työskentely voi auttaa tiedostamaan toimintaan ja tunteisiin vaikuttavia tekijöitä ja tuoda uusia ratkaisuvaihtoehtoja työskentelyn aiheena olevaan kysymykseen.

Tutkijan talossa voi kuulla esimerkiksi seuraavia kysymyksiä:

Keittiö (toiminta): *Kenelle talosi pöytä on katettu? Mikä voisi palaa pohjaan?*

Kirjasto (tiedot ja taidot): *Mitä aiheeseesi liittyvää on kirjahyllyssäsi? Onko jotain päässyt pölyttymään?*

Olohuone (ihmissuhteet): *Onko huoneessa muotokuvia henkilöistä, jotka vaikuttavat toimintaasi? Millä asioilla hehkuttelet takkatulen edessä?*

Makuuhuone (tunteet ja tarpeet): *Miten kuvaat tuntemuksiasi päiväkirjan sivuille?*

Kylpyhuone (hyvinvointi): *Mitä voit vetää vessasta alas? Millaisen ensiapukaapin tarvitset?*

3.4 Metaforan rajoitukset ja riskit

Metaforinen kieli on ilmaisuvoimaista ja kokonaisvaltaista, mutta se voi vaikuttaa myös epäselvältä ja epämääräiseltä. Metaforiin saatetaan turvautua silloin, kun sanottava asia hahmottuu vaikeasti puhujan mielessä, ajatus on vasta kypsymässä tai juolahtamassa mieleen. Metafora voi siis olla ”sekä orastavan oivalluksen että silkan bluffin ilmiasu” (Elovaara (1992, 31), ja ne voivat joskus harhauttaa huomaamasta, ettei puhuja aivan tarkkaan tiedä, mitä haluaa sanoa.

Metaforien vertauskuvallinen kieli ruokkii energisiä keskusteluita, mutta se voi myös johdattaa väistämään ristiriitojen käsittelyä tai tarjota pakopaikan olennaisen työstämisestä työskentelyltä. Pahimmillaan tämä voi synnyttää ohjattavissa tunteiden vaikeiden aiheiden välttelystä ja aikaansaada loukkaantumisen tunnetta, kuten Puutio Kuvittelun Kapsäkki - metaforamateriaalissaan (2013) toteaa. Hankalia kysymyksiä ja työyhteisösovitteluita kannattaakin lähestyä suuremman puhumisen ja kuuntelun menetelmillä.

”Oli ihan sellainen puoskarin olo ekalla työnohjauskerralla, ei oo oikein sisäistänyt... Ulkoa opeteltuja repliikkejä, huijausolo, että esittää työnohjaajaa.”

Työnohjauksessa voi välillä kysyä huomioita aiheista, joista ei ole puhuttu tai puhe on jäänyt vähäiseksi, sumeaksi, sivulauseisiin tai piiloviesteihin. Runsaat metaforat voivat tehdä puheesta arvoituksellista ja voi syntyä kokemus liiallisesta moniselitteisyydestä. Eri ihmiset antavat asioille omia merkityksiään, ja metaforaa käyttäessä riski erilaisista tulkinnoista on läsnä voimakkaammin kuin loogis-rationaalisen keskustelun parissa. Metaforatyöskentelyt voivat toimia yhtenä vaiheena asian käsittelyssä, joka täydentyy monipuoliseksi työskentelyksi muiden rakenteiden avulla. Metaforassa on ilmaisuvoimaa esimerkiksi aloituksen, etämmältä tutkimisen tai näkökulman vaihtamisen työkaluna.

Metaforan kieli leikittelee ja tarjoaa mahdollisuuksia sanoa ja ajatella erilailla. Ohjaustilanteissa, joissa tarvitaan yksiselitteisyyttä ja samanlaisen ymmärtämisen varmistamista (esim. laki-, sopimus-, sääntöasiat), pitää suhtautua tarkkaavaisesti kielen selkeyteen. Osalla ihmisistä voi olla myös vaikeutta ymmärtää kuvainnollista tai käsitteellistä kieltä, jolloin ohjaajan tulee sopeuttaa puheensa tilanteeseen sopivaksi. Työnohjauksessa käytettävä kieli ei saisi eriarvoistaa ohjattavia tai pönkittää ohjaajan erikoisosaamista. Työnohjaajalla tulee olla herkkyyttä rakentaa ohjaustilanteet niin, että toiminta ja kieli ovat ymmärrettäviä erilaisille asiakkaille.

”Oon alkanu rajata mun työroolia ja huomannu heti, että nyt jää enemmän hiuksia päähän.”

Ovatko metaforamenetelmät tarpeellisia ja sopivatko ne kaikille työnhajattaville? Kysymyksessä voi kuulla kaikuja toiminnallisten menetelmien arvoa koskevasta tempukeskustelusta ja kritiikin siementä viihteellistämistä tai pinnallisuudesta.

Ajatukseni on, että metafora on läsnä kaikessa ajattelussamme ja puheessamme, joten se tulee myös ohjauskeskusteluihin joka tapauksessa, jokaisella kerralla. Emme vain useinkaan huomaa olevamme tekemisissä metaforan kanssa. Metaforaan liittyvää työskentelyä ovat varsinaisten menetelmien ohella myös pienet huomiot asiakkaan käyttämästä sanasta, työn arkisten tarinoiden merkitysten pohtiminen tai asioiden jäsentely jonkin apurakenteen avulla. Varsinaisia metaforamenetelmiä käyttäessä ohjattavalle voi syntyä tunne keksimisen vaikeudesta, epävarmuuden tunne, ettei oma mielikuviutus tuota tilanteeseen sopivaa mielikuvaa. Metaforien käyttämisessä voi ottaa vapauksia ja opetella olemaan huolehtimatta siitä, onko idea aina niin osuva. Asiakasta voi pyytää keksimään metaforan, jota käsillä oleva ei ainakaan ole tai kannustaa intuition käyttöön järkeilyn sijasta. Mieleen pulpahtaneeseen metaforaan voi sitten alkaa etsiä liittymäkohtia ja linkkejä, joilla sen yhdistää aiheeseen.

Voisiko voimakas metafora pönkittää muuttumattomuutta? Jos esimerkiksi organisaation nykytilaa kuvataan jollain vahvalla metaforalla (*muutos on luotijuna*), voisiko se jäädä hallitsemaan ajatuksia ja estämään toisinkatsomista? Ilmaisuvoimaiset metaforat herättävät tunteita ja niistä muodostuu väkeviä kuvia ihmisten mieliin. Ohjauksessa on hyvä tutkia kuvia tarkemmin ja kyseenalaistaa niihin liittyviä mielteitä. Rinnalle voi rakentaa vaihtoehtoisia metaforia tai esittää kysymyksiä, jotka kääntävät niitä eri asentoon.

3.5 Metafora asiakkaan kokemana

Tämän artikkelin kirjoitusprosessin aikana olen aktivoitunut metaforien läsnäololle ohjauksessa. Olen kiinnittänyt huomiota niiden ilmaantumiseen, pysähtynyt niiden kohdalle, herättänyt niistä keskustelua ja käyttänyt ryhmissä metaforiin liittyviä rakenteita. Olen myös muutamien metaforatyöskentelyiden jälkeen pyytänyt asiakkailta lyhyttä arviota metaforien tuomasta lisäarvosta työskentelylle sekä palautetta työskentelystä kokemuksesta.

Eräessä yksilöohjauksessa käytimme siivouksen lähdealuetta monipuolisesti asiakkaan työn tutkimiseen. Palasimme työskentelyn arviointiin seuraavalla kerralla ja asiakas kertoi siivousmetaforan kautta puhumisen olleen kokemuksena helpottava ja käytännöllinen. Siivoamisen metafora myös jäi hänen sanojensa mukaan käyttöön ja vaikuttamaan uusien tilanteiden ymmärtämiseen. Toisaalta hän mainitsee myös, että ”jotain sellasta siinä oli, että en saanut ihan joka asiasta kiinni”, jolla viitataan varmaankin metaforasta innostuneen ohjaajan eriskummallisiin kysymyksiin.

”Mun oli helpompi jotenkin kuvata itseäni sen siivoamisen kautta, kun se on tekemistä, konkreettista. Mä itse asiassa oon käyttänyt sitä omassa mielessäni senkin jälkeen, tavallaan vertailuna työn tekemiseen ja omaan tapaan toimia. Ja mä luulen, että jää elämään. Tossa äskenkin, kun puhuttiin tästä stressistä, niin mä mietin mitä se tarkoittais siinä siivoajan roolissa: että mä mä meen siihen eteiseen ja on ihan hirveä se kaaos, enkä mä tiedä mistä alotan.”

Työnohjaajiksi koulututtavien ryhmä keskusteli ohjauksessa työnohjaamisen metaforista ja myös he antoivat palautetta metaforatyöskentelystä. He pitivät turvallisena kuvata todellisuutta tarinan tai vertauksen kautta, ja kokivat metaforat vahvoina, erilaisina vaihtoehtoina ohjauksessa. Toisaalta metaforat voivat heidän näkemyksensä mukaan myös kärjistää ja voimistaa esiin ääripiirteitä. Samoin ryhmä mietti erilaisten ihmisten valmiutta työskennellä metaforan tapaisen sanallistamisen kanssa. Työskentelyssä oli esillä myös metaforaa lähellä olevia unikuvia, joiden ryhmä totesi vahvistaneen kollektiivisesti tunnetilaa ja tavoittaneen heitä eri tasoilla.

4. Pohdinta

Artikkelin kirjoittaminen on sysännyt minut matkalle, johon tuntuu jatkuvasti ilmestyvän uusia etappeja ja uutta tutkittavaa. Jo metaforan lähtökohdassa – kahden vieraan maailman rinnakkain olossa – voi nähdä mieltä kutkuttavaa systeemistä kytkeytymistä, Hyypän (2009, 38) sanoin ”yhteenliittymistä ja integroitumista, jossa molempien ainutlaatuisuus säilyy, mutta jossa identiteetti hahmottuu ja rakentuu uudella tavalla”. Metaforan mahdollisuuksiin perehtyminen, tai tarkemmin sanoen alkumatkan kulkeminen siihen suuntaan, tuntuu merkittävältä henkilökohtaiselta onnenpotkulta ammatillisesti.

Olen aiemminkin tuntenut vetoa metaforiin kieltä rikastavana ja uutta sanoittavana työkaluna, mutta lopputyön myötä on vahvistunut näkemys oppimaan pyrkivän ajattelun meta-

forisesta luonteesta. On ollut uudistavaa huomata esimerkiksi teoreettisten jäsentelyiden, joita ohjauksessa rakennetaan monimuotoisten kokemusten tutkimiseksi, nojaavan metaforien tarjoamiin apuihin. Metaforat voivat olla myös matemaattisia (esim. *lämpömittari tai koordinaatisto*) tai luonnontieteellisiä (esim. *jäävuori, populaatioiden käyttäytyminen kuten laumat*). Abstraktin aineettoman tiedon ja ilmiöiden, esim. psyykeen toiminnan kuvaamisessa eksaktin faktan (esim. neurotieteen löydösten) rinnalle tarvitaan metaforisia käsitteitä. Kun yritämme ymmärtää tai oppia jotain, saamme jäsentelystä apua, mutta todellisuus ei muutu ja asetu nelikenttiimme, vaan sen informaatio ja ilmiöt jatkavat olemassaoloaan

"Mulle tuli mieleen (työnohjauksen aloittamisesta) uppotukki joka menee virrassa. Virta on se ajatusten ja asioiden virta, joka vie mukanaan. Se tahtotila olisi se, että pystyisin itse säätelemään sitä virrassa menemistä, että mulle tulee ajatuksia ja mä tukkina pystyn vaikuttamaan siihen, jään johonkin kiveen kiinni, pysähdyn ja voin miettiä."

limittäin, päällekkäin ja toisiinsa liuenneina. Erilaiset teoreettiset lähestymiset *tislaavat tai lajittelevat jotain näkyviin* (ja jotain jää tavoittamatta) valitusta näkökulmastaan käsin. Työnohjaajana oman viitekehyksen valintaan vaikuttavatkin varmasti myös teorianmuodostuksen metaforiset taustat, esimerkiksi millaisilla rakenteilla olemassa olevaa mallinnetaan ja miten meille tutulla tai ajattelutapaamme soveltuvalla tavalla teoria on sanoitettu.

Työnohjauksen yhteydessä käytetään usein metaforisia sanoja, ja ne voivat muuttua sanonnoiksi, symbolinomaisiksi käsitteiksi, jos niitä toistetaan. Liika toisto voi tartuttaa metaforaan hokeman tai muoti-ilmaisun makua. Metaforia luodaan osuvissa artikkeleissa, puheissa ja yhteisöllisissä keskusteluissa, esimerkiksi insight-työskentelyssä. Käsitteet voivat viitata taustateorioihin, mutta niitä käytetään myös vapaan metaforan tapaan. Huomaammeko, millaisen painoarvon sanamme saavat tai mihin viitekehykseen ne viittaavat? Tulemmeko niitä käyttäessämme tiedostaneeksi, jakavatko kollegamme ja asiakkaamme saman merkityksenannon kanssamme? Voisimme yhdessä käydä keskustelua siitä, millaista työnohjauksen jaettua todellisuutta työnohjaukseen liitetyt metaforiset ilmaisut ilmentävät, esimerkiksi *kannattelu, säiliö, pysähtyminen, tyhjä tila, näkyväksi tekeminen, resonointi, keskustelutila, kytkös, tutkiva tila tai kutsuminen*. Miksi valitsemme näitä sanoja? Metafora sisältää sanattoman luvan valita tiettyjä merkityksiä, ja jättää huomiotta jotain, joka ei sovi tarkoitukseen. Olisi aiheellista miettiä, millaisen kuvan käyttämämme kieli synnyttää työnohjauksesta yleensä ja millaiseen perinteeseen eri työnohjauskoulutusta järjestävät tahot vihkivät uusia työnohjaajia käyttämänsä kielen kautta.

Kun työnohjauksen yhteydessä esimerkiksi puhumme *tyhjästä tilasta*, tarkoitamme aivan muuta kuin keskustelun jämähtämistä paikoilleen vakuuminä ja sisällöttömänä. *Tyhjä tila* työnohjauskielessä viittaa alun perin Bionin kiteyttämään paradoksaaliseen kuuntelemisen mielentilaan, jossa vastaanotetaan ohjattavan puhetta mieli hiljaisena ja ennalta tietämättä, mutta kuitenkin valppaana ja omaa kokemusmaailmaa hyödyntäen (Tensing&Setälä, 2012). Tyhjä tila –metafora vaikuttaisi olevan meitä työnohjaajia innostava ja inspiroiva mielikuva, Onnismaa ja Gardemeister (2009, 80) kirjoittavat *dialogisuuden tyhjästä tilasta*, joka moniselitteisesti ”kutsuu esiin järjen ja tunteen maailmoja sekä liikkeen näiden välillä: hiljaisuuden, äänen, energian, ratkaisut, paikallaan pysymisen, läsnäolon”. Vaikuttaisi siltä, että *tyhjä tila* -metafora on osuva kuvaus sille luovalle ja uudistavalle hiljaisuudelle, jota tavoittelemme kaikkea täynnä olevassa ohjauksen maailmassa, ”rohkeutta asettua uudenlaiseen suhteeseen ennustamattomuuden kanssa” (Heikkilä 2009, 110). Voisiko sitä musiikkitermein verrata *fortessa soitettuun taukoon*? Ainakin se synnyttää ennemminkin kuvan *tyyneydestä meren yllä* kuin *tyhjyydestä autiomaassa*.

Ohjaustyön etiikan kannalta työnohjaajan on hyvä pohtia, millaisessa suhteessa oma julki- ja käyttöteoria ovat toisiinsa. Metaforat (yksittäiset ja niitä juurimetaforan tapaan verkostoiksi kokoavat perustavanlaatuiset metafora-aiheet) voisivat tarjota työnohjaajien yhteisöille kiinnostavan apuvälineen kuulostella sitä, miten hahmotamme ryhmätilanteet, ohjaajan ja ohjattavan välisen vuorovaikutuksen luonteen tai ohjauksen tavoitteen, ja niitä voisi myös tutkia eri viitekehysten (esim. psykodynaaminen, ratkaisukeskeinen, voimavarakeskeinen, systeeminen jne.) valossa. Itse koen usein epävarmuutta siitä, ymmärränpö todella, miten asiat hahmottuvat eri viitekehyksistä käsin, joten abstraktien käsitteiden vertaaminen johonkin kokemukselliseen voisi olla hyvinkin hyödyllistä.

Kirjoittamisprosessi on vakuuttanut minut metaforan mahdollisuuksista vuoropuheluiden yhteydenrakentajana, merkitysten viestijänä ja ymmärryksen syventäjänä. Tämä on saanut minut myös kuuntelemaan ohjaustilanteiden kieltä tarkemmin ja herkistänyt poimimaan puheen virrasta metaforisia sanoja, kysymyksiä ja asioiden yhteyksiä. Se on saanut minut pohtimaan arkista tekemistä metaforisesti (*Lähdin järvenjälle, hiihdin vastatuuleen* – mille työasialle se voisi olla metafora?) ja kiinnittämään huomiota sivulauseisiin piiloutuvien metaforien viesteihin. Olen miettinyt, miten johonkin tarttuminen ja jonkun ohittaminen tapahtuu, ja miten keskustelun suunta ohjautuu osin tiedostamattamme ja luovasti assosioituen. Puutio (2009, 198) metaforisoi keskustelua rajattomien mahdollisuuksien ja ulot-

tuvuuksien avaruudeksi, jossa keskustelun ohjaajalla onkin helpottavasti edessään kriittisten valinnanpaikkojen sijaan siirtomahdollisuuksia, joita voi myös korjata tai tarkistaa.

Artikkelia kirjoittaessa olen kysynyt itseltäni, mikä metafora voisi sopia kuvaamaan omaa kokemustani työnohjaajan tehtävästä. Sain yhden vaihtoehtoisen kuvan käyttööni kirjoituspäivän kesken otettujen päiväunien rajapinnasta. *Työnohjaaminen on korvan painamista rakennuksen rakenteisiin ja äänien kuuntelua: mitä talossa tehdään ja mitä puhutaan, mutta myös mitä virtauksia, vuotoja, kohinaa ja koneiden ääniä kuuluu.*

Haluan päästä artikkelini loppumetreillä kirjoittamaan: ”Jo Aristoteles aikoinaan”. Aristoteles nimittäin varoittaa Runousopissaan viljelemästä liikaa metaforia, jottei puheesta tule liian arvoituksellista, jopa naurettavaa. Metaforan käyttämisen taitoa on Aristoteleen ajoista lähtien pidetty tärkeänä, sillä ”se on ainoa, mitä ei voi oppia muilta ja ilmaistessaan runoilijan kyvyn havaita yhtäläisyyksiä se osoittaa, onko hän todella lahjakas” (Aristoteles, 67, 60). Kielen ilmaisukeinot tulee opetella hallitsemaan, jotta voi puhua arkikieltä virkittävästi uudistaen, mutta tarkoitukseen sopivalla tavalla. Tunnistan innostuneisuudessani tämän vaaran.

Työnohjaajana tavoittelun oivaltamisen hetkiä. Se voi tarkoittaa jo olemassa olevan tiedostamista tai edessä olevien vaihtoehtoisten näköalojen hahmottumista uudella tavalla. Puution (2002) mukaan muutos mahdollistuu silloin, kun onnistutaan tuottamaan merkityksiä, jotka ovat ajatuksina sopivasti uteliaisuutta herättävään uudenlaisia, mutta kytköksissä jo olemassa olevaan. Metaforiin pysähtyminen ja niiden hyödyntäminen ohjauksissa ovat mielestäni yksi mahdollisuus tämän tavoittamiseksi ohjauksissa.

Työnohjaaja etsii kuuntelulle *tyhjän tilan* mielentilaa, jossa on läsnä yhtä aikaa ei-tietäminen, omat kokemukset ja ammatillinen asiantuntemus. Samoin ohjaus sisältää paradoksin aineksia siinä, että ymmärryksen lisääntymisen tavoittelun rinnalla on aina valmius kyseenalaistaa tieto ja sen hallitsemisen illuusio. Salminen tuo esille tätä sivuavaa pohdintaa tietämisen metaforisesta luonteesta lähtökohtanaan ajatus oman ja toisen totuuden välisestä suhteellisuudesta ja haavoittuvuudesta. Postmodernisti ajateltu metaforan rooli kielessä ei olekaan ”ymmärtämisen muoto vaan tilan antamista ei-tietämiselle. Tällöin kielen metaforisuuden voisi käsittää kielen toisinolon ja vierauden kantamisena sellaisenaan, palautumattomassa outoudessaan, kirjaimellisesti.” (Salminen 2009, 64).

Emme kuitenkaan koskaan ymmärrä täsmälleen sitä, mitä toinen tarkoittaa. Metaforat luovallistavat, että jotain sanotetaan ja jotain jää tavoittamatta. Kuulijoina voimme napata jotain toisen ajatuksesta tai ammentaa metaforasta itsellemme jotain muuta kiinnostavaa, vaikka se ei olisikaan sitä, mitä keskustelukumppanimme tarkoitti. Metaforan käyttäminen ei sisälly painetta olla oikeassa, selittää kokonaan, ymmärtää täysin. Se on kuin zeniläinen koan, ymmärtämistä järkeilyn sijaan vaistolla, hetken välähdyksenä, kokemusten avulla.

Kaikki metaforat eivät ole syviä ja vahvoja, vaan ne, Hyypän unien tapaan (2009, 45) ”voivat olla myös tyhjä” ja ”merkityksellisyys saadaan esille vain kuuntelevan yhteistyön kautta”. Metaforat eivät loukkaannu, vaikka ne otetaan kevyesti tai sivuutetaan. Parhaimmillaan metafora tavoittaa olennaista ainutlaatuisella tavalla. Sen kautta syntyvä oivallus voi koskettaa mieltä ja opettaa hetkessä asioita, joita ei pitkätäkään selitykset onnistu samalla tavalla tavoittamaan.

*”Jos ajattelee työnohjauksen vertauskuvaa,
(että istuu sumussa silmät selällään ”eyes wide stupid”
ja yrittää tunnistaa sumun seassa vilahtavia hahmoja)
niin voi olla että se sumu säilyy,
voi olla että sä et koskaan nää mitään muuta
kuin niitä häivähdyksiä.
Mun ajatus on,
että ei lähtis pakottamaan niitä häivähdyksiä
johonkin mun omaan tulkintaan siitä,
että tossa meni varjo
Se on varmasti susi.”*

Lähteet

- Aristoteles, Runousoppi. Suom. Pentti Saarikoski. 1967 Otava, Helsinki.
- Barker, Philip 1993. Using Metaphores in Psychotherapy. Brunner/Mazel, New York.
- Elovaara, Raili. 1992. "Olen tyhjä huone" Sanataiteen metaforista ja symboleista. Yliopistopaino, Helsinki.
- Haldin-Herrgård, Tua ja Salo, Petri. 2008. Piilevien voimavarojen ilmaisemisesta hiljaisessa osaamisessa. Teoksessa Toom, Onnismaa ja Kajanto (toim.) Hiljainen tieto – tietämistä, osaamista, taitavuutta. Aikuiskasvatuksen 47. Vuosikirja, Gummerus.
- Heikkilä, Jukka-Pekka. 2009. Ainutlaatuisen yhteisön mielekkyys ja vetovoima. Teoksessa Heikkilä, Hyyppä ja Puutio (toim.) Yhteisön lumo. Systeemisiä kytkeytymisiä. S 109-123. Metanoia Instituutti.
- Hyyppä, Harri. 2009. Kytkeytymisen ihme – uni ja muuttuva yhteisöajattelu. Teoksessa Heikkilä, Hyyppä ja Puutio (toim.) Yhteisön lumo. Systeemisiä kytkeytymisiä. S 31-49. Metanoia Instituutti.
- Juuti, Pauli ja Virtanen, Petri 2009. Organisaatiomuutos. Otava, Helsinki.
- Kantola, Janna 2008: Runoja, metaforia ja symboleja. Teoksessa Alanko-Kahiluoto ja Käkelä-Puumala (toim.) Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Tietolipas 174. S. 271-289. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Kortelainen, Ilmari. 2006 Metaforan tulkinta ja imaginaatio. Artikkelinäin, filosofinen aikakauslehti nro 49 2/2006. S.94-101.
- Krappe, Johanna. 2007. Monimerkityksinen metafora. Teoksessa Lentävä hevonen, välineitä runoanalyysiin. S. 145-166. Vastapaino, Tampere.
- Lakoff, George ja Johnson, Mark. 1980. Metaphors we live by. The University of Chicago Press, Chicago.
- Lehtonen, Mikko 1996, Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Vastapaino, Tampere.
- Muukkonen, Martti. 2003. Ideasta tutkimukseksi. Tutkimuksen suunnittelu opas. Joensuun yliopisto. Täydennyskoulutuskeskus. Avoin Yliopisto.
- Nummenmaa, Anna Raija ja Lautamatti, Liisa 2004. Opiskelun työprosessin ohjaus korkeasteella – metaforia ja merkityksenantoja. Teoksessa Onnismaa, Pasanen ja Spangar (toim.) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 3. Ohjaustyön välineet s. 88-103. PS Kustannus, Jyväskylä.
- Onikki-Rantajääskö, Tiina 2008. Kielikuvia kaikkialla. Teoksessa Onikki-Rantajääskö ja Siirainen (toim.) Kieltä kohti s.49-65 Otava, Helsinki.

- Pohjola Riikka 2009. Tutkijan talo. Metaforia hyödyntävä prosessityöskentelyn menetelmä. Propelia, Jyväskylä.
- Puutio Risto 2002. Merkitysmysteeri - organisaatiot ja kehittämisen kieli. Odeco, Jyväskylä.
- Puutio, Risto. 2009. Konsultointi yhteisön dialogien elvyttäjänä. Teoksessa Heikkilä, Hyypä ja Puutio (toim.) Yhteisön lumo. Systemisiä kytkeytymisiä s. 185-201. Metanoia Instituutti.
- Puutio, Risto. 2010. Strategian mieli ja kielen strategia. Teoksessa Tensing ja Totro (toim.) Vallaton strategia s. 240-253. Metanoia Instituutti.
- Puutio, Risto 2013. Kuvittelun kapsäkki. Metaforakortit yhteisölliseen ajatteluun. Metanoia Instituutti.
- Rasa, Risto 1973. Kulkurivarpunen. Otava, Helsinki.
- Salminen, Antti 2009. Tulkinnan syövästä kielikritiikkiin. Artikkelinäin, filosofinen aikakauslehti nro 61 2/2009. S.63-64.
- Setälä, Marja-Leena ja Tensing Marianne, 2012. Kuuntelu työnohjaajan perustyökaluna. Osviitta 2012, s. 19-21.